ناوچەیەکی زیندوو لە باشووری کوردستان
((خانەقین))

ئەبووایە پێش ئەوەی بچومایەتە سەر باس کردنی کەلتووری هونەری ئەم ناوچەیە ، لەپێشا باسێکی ناوچەی لورستانی کوردستانی ئێرانم بکردایە ، بەڵام هەرچەندە لە باسەکەمدا درێغیم لێ نەکردوون و زۆربەی زۆری کەلتوورەکەیانم نوسیوە بەڵام بەباشم زانی بۆگرێ دانی هەردوو ناوچەی لورستانی کوردستانی ئێران و ناوچەی خانەقین , زۆر بەپێویستی ئەزانم کەلەم بەشەی کوردستان لە بەشی خواروی ڕۆژهەڵاتی ئەم پارچەیە کە بە ناوچەی خانەقین بەناوبانگە دەست پێ بکەم لە بەر ئەوگرنگیەی کە ئەم ناوچەیە پەیوەستی یان گرێ دەری هەردوو بەشەکەی کوردستانی خۆرهەڵات ((کوردستانی ئێران)) و کوردستانی باشوور ((کوردستانی عیراق)) ە ، هەروەها گرێ دەرو هاوکەلتوری هەردوو دیالکتیکی لوڕی کوردستانی ئێران و گەرمیانی کوردستانی عیراقە و سنورێک و زمانێک و کەلتورێکی هاوبەش یان هەیە . هەرجەندە لە دێر زەمانە حکومەتە جیاجیاکانی عێراق بەتایبەتی بەجۆرێک دەسەڵاتی بەسەر ئەم ناوچەیەدا هەبوو تاوای لە زۆربەی دانیشتوانی کردبوو کەبەزمانی دایک ((کوردی)) نەدوێن و زۆربەی زۆری دانیشتوانی خەڵکی ئەم دەڤەر کە فەیلی بوون ڕەوانەی ئێرانی کردن ، لە بەر ئەوەی ئەمانە هەڵگری ڕەگەزنامەی عیراقی نین و ئەوەشی کە لەوێدامایەوە زۆربەیان کەسانی تێکۆشەرو ناوداریان لێدەرچوو لە بەر ئەوەی قبوڵی بەعەرەب بونیان نەکرد و ناچار هەوڵیاندا بەشداری لە هەموو بزوتنەوەکانی نوێخوازی وشۆڕشی چەکداری گەلەکەماندا بکەن .

بۆچونە ناو باسەکەمەوە ، ڕووم کردە ناوچەی خانەقین و لەو سەفەرەشمدا برای ئازیزو نوسەر کاک ((عەباس عەبدولڕزاق)) م لە گەڵ بوو ، ئاشکرایە ئەم ناوچەیە سەرەڕای هاوبەشی زەوی و زمان و

کەلتوریان لە گەڵ کوردستانی ئێران دا هاوبەشن ، ئەم ناوچەیە هەروەک و بەشە هاو سنوورەکەی کوردستانی ئێران زۆربەی زۆری دانیشتوانی هەڵگری ئاینی ((کاکەیی – ئەهلی حەق و عەلەوی – ئەلیڤی .)) بەشێکی زۆریشیان لەهەردو بەشەکەی دینی ئیسلام سونەو شیعەن . هەرچەندە لە سەرەتادا تێگەیشتنم لێ یان تۆزێ ستەم بوو بەڵام کەسانێکی زۆر هەوڵیان دا کە هاریکاریم بکەن تا کارەکەم بەئەنجام بگەیەنم .

لەم گەشتەمدا بەهۆی هەندێ لە هونەرمەندان و هەوادارانی هونەر، ڕێم کەوتە ماڵی کاک ((سەید فوئاد – فوئاد کریم عبدالڕحمان)) ،کە خۆی خاوەنی ئەزموونێکی چڕە لە فۆرم و ئاوازە جیاجیاکانی ئەم دەڤەرە ،لەبەر ئەوەی ئەم دەڤەرە نەک وەک ناوچەکانی تری کوردستان خاوەنی بەستەی گۆرانی و ئاوازی کوردین بەڵکوو چەند فۆرمێکی زۆر بەناو بانگی کوردی وەک : قەتار و ئەڵلاوەیسی و خاوکەر و خورشیدی و ئای ئای و بگرە فۆرمی هۆرە کە لەناو مۆرکی هونەری مۆسیقای کوردی دا جێ یەکی ڕەسەن و دیاری هەیە ئەم دەڤەرەش لێی بێ بەش نییە گەر سەرچاوەکەشی نەبێت ....

کاک سەید فوئاد ووتی : خانەقین کەلتورێکی تێکەڵاوی ناوچەی گەرمیان و لوڕستانی کوردستانی ئێرانە ، پانتاییەکی زۆری هەیە هەمو ناوچەکانی بەری خۆرهەڵاتی ڕوباری سیروان لە خۆ ئەگرێت تا ئەگاتە زنجیرە چیاکانی هەورامان .لەبەر ئەوەی کەلتوری ئاوازو مۆسیقاەکمان بنەچەی کەلتوری دینی زەرەدوشتی یە و هەمو فۆرم و سرووتە ئاینیەکانمان لەوانەوە بۆماوەتەوە . لە بەرئەوەی ئەوفۆرمە مۆسیقایانەی کەباسی لێوەکردن پەیوەستییەکی گرنگیان بەناوچەی گەرمیانی کوردستانی باشوورەوە هەیە ، بۆیە لە ساتێکی تایبەتدا باسیان لێئەکەم بەڵام بەکەڵک وەرگرتن لە کەلتووری ئەم ناوچەیەش . بالێرەدا بێنە سەر باسی ئەو ئاوازو فۆرمە مۆسیقاییانەی کە لەم ناوچەیەدا بەناوبانگن ، ئاشکرایە ئەم ناوچەیە زۆر دەوڵەمەندە ومن ئەگەر بمەوێ سەرانسەری ئەو ئاوازانە کەڵک لێ وەر بگرم ئەوا سات ودەرفەتێکی زۆرم ئەوێ تا بەوکارە

هەڵبسم بەڵام لێرەدا من بەپێویستی ئەزانم تەنها کەلک لەو نموونە بەنرخانە وەربگرم کە دەبنە سەرچاوەیەکی گرنگ بۆ کارەکەی من . کاک سەید فوئاد لە سەر گفتوگۆ کەی خۆی بەردەوام بوو و وتی :ئێمە فۆلکلۆرەکەمان دەوڵەمەندە ،گەر لە سەر هەریەکی لەو فۆرمانەی کە باسمانکرد بڕۆیین ، هەریەکەیان خاوەنی دەیان بەستەی خۆیەتی ، بۆ نموونە فۆرمی ئەڵلاوەیسی دەیان بەستەی لەسەر وتراوە کە هەریەکەیان خاوەنی مێژوویەکی دێرینە ، بەو جۆرەی کە ئەتوانرێ دەست نیشانی دانەرەکەی بکرێت ، بەڵام سنگاو سنگ و نەوە دوی نەوە ماوەتەوە و لەوانەیە چەندین گۆڕانکارییان بەسەرداهاتبێ ، بەڵام لە بەر ئەوەی ئێمە خاوەنی ڕۆشنبیرییەکی ئەوتۆ نەبویین کە بتوانیین بیان پارێزین ، بەواتایەکی تر ئێمەی کورد خاوەنی دەسەڵاتی خۆمان نەبووین تا بتوانیین بیان پارێزین ، بەڵام ئێستاش نەچووە و بچێ گەر لێرەشەوە دەست پێ بکەیین ئەوا زەرەر لەنیوەی بگەڕێتەوە چاترە ، هیوادارم بەهۆێ خەم خۆران و پسپۆڕانی هونەرەوە بتوانین هەوڵ بدەین کۆیان بکەینەوە ، دیارە کارەکەی من کۆکردنەوەی ئەو سامانە گەورەیە نییە بە قەدەر ئەوەی کە هەوڵی سەرەتاییمە بۆ پێناسەکردن و پۆلێن کردنی پەیژەو فۆرمە مۆسیقاییەکان ، پاش ئەوە دێمە سەر ئەو کارە گرنگە گەر خوا تەمەن بدا . دوای ئەو دانیشتنانەم لەگەڵ ئەو کەسە هونەرمەند و هەوادارانی هونەر لەودەڤەرەدا من کەوتمە گومانێکی گەورەوە ، لە بەرئەوەی ئەوانەی ئەوان باسیان لێ ئەکرد ، من بەتەمابووم لە ناوچەیەکی تر دەستم بکەوێ ، بۆیە بەگرنگم زانی پێش ئەوەی لە سەر هونەری ئەم دەڤەرە بنووسم ، ڕووبکەمە لای چەند کەسانێکی خاوەن ئەزموونی زیاتر و لەبارتر بۆ نوسینەکەی من ، لە سەروی هەموویانەوە برای ئازیزم کاک ئازاد خانەقینی کە دانشتنێکی چڕو پڕم لە گەڵکرد و زۆر لە باری سەرنجەکانیم بە ڕاست زانی ، بۆیە بڕیارمدا ، لەوێ وە دەست بەنوسین لە سەر کەلتووری ئەم دەڤەرە بکەم و کەڵک لەوانی پێشوش وەربگرم .

ئازاد وەهاب عەبدولڕەحمان
((ئازاد خانەقینی)) .

1959 – 2006 خانەقین .

زۆر بەداخم بەماوەیەکی کورت پاش ئەنجام دانی ئەم لێکۆڵینەوەیەم لەگەڵیدا کۆچی دوایی کرد ، بەڵام هەرچابوو ئەو زانیاریەگەورەیەی لەسنگەفراوانەکەی ئەوداهەبوو بووەمایەی کەڵک لێ وەرگرتنێکی زۆر .

خوا لێخۆشبوو ووتی : ناوچەی خانەقین بریتییەلە :

ئاوی سیروان تا سنووری ئێران ،هەردوو ناحییەی مەیدان و قۆرەتوو لەخۆ ئەگرێ ،عەشیرەتەکانی باجەلان ، جموير ،تالەبان ، تاشەیی ، دێهاتەکانی ئەم ناوچەیە هەموی بەشێوەی جافی یان گەرمیانی گفتوگۆ ئەکەن . بەڵام دێهاتەکانی نزیکی قۆرەتوو خانەقین ،تا ناو شاری خانەقیین ، کەهەردوو عەشرەتی باجەڵان و جموير لەخۆ ئەگرێ،بە شێوەی هەورامی ((زمانی ماچۆ)) گفتوگۆ ئەکەن ،هەروەها عەشرەتی کاکەییش هەر بەزمانی ماچۆ ئەدوێن . بەڵام ناوشاری خانەقین و دەرو بەری خوارو ڕۆژهەڵاتی بە زمانی ((کەڵهوڕی)) یان زمانی ((بەو بەو)) ئەدوێن ، کەلتوری ناوچەفراوانەکەی لوڕستانی کوردستانی ئێرانیان هەیە ، بۆنوونە عەشیرەتی ئەرکەوازی نیشتەجێی ناوچەی خوڕەم ئابادن بەڵام وەچەیان لە ساتەکانی جەنگی جیهانی کۆچیان کردۆتە ناوچەی خانەقین هەروەها عەشیرەتەکانی ،خاڵی و سورەمەلی کە هاوکەلتوری هەردوو ناوچەکەن ، بۆیە ئەتوانیین بڵێین جگە لە هۆرە ، کە پەیوەندی ئەم ناوەچەیە ، ئاوازو سترانەکانیان هاوبەشن . نموونەش بۆ ئەو ئاوازانە . ئاوازی هەی جان ، بەو بەو . کۆتەڵ کو – کە تایبەتە بە بەسەرکردنەوەی ناشتن و دانیشتن لەو چەند ڕۆژەی ئەو بەسەرکردنەوەیە . هەروەها

ناوچەی کەڵهور بریتیە لە ناوچەکانی کرماشان ،قەسری‌شیرین ،ئیلام ، خانەقیین . مەندەلی ،ئاوازەکانیان زیاتری لە تەراتیلە ئاینییەکانی ئاینی کاکەیی ((ئەهلی حەق)) وەرگیراوە ، ستران بێژە بەناو بانگەکانیان بریتین لە ((حشمەتوڵلای لوڕنەژاد ، ئیسماعیلی سابووری . مەسقەتی ، پیرخدری ، یەدوڵلای ڕەحمانی ، محەممەدی یاوەری، حسەین البورزی .)) بەڵام پێش ئەمانە ستران بێژە بەناوبانگەکانیان بریتیین لەو کەسانەی کە هۆرەیان وتووە . بەڵام لوڕ دانیشتوی ناوچەکانی پشتکو و پێشکو . لە ناوچەکانی خوڕەم ئاباد . زمانەکەیان بەتەواوی زمانی نوسین و خویندنەوەی بابەتاهیری هەمەدانی یە . لە سترانبێژە بەناوبەنگەکانیان ((ڕەزای سەقایی و فەرەجی لوڕی)) . بەڵام ئەوکەسانەی کە لەخانەقین سترانی وتبێ تەنها خودادادا عەلی کە بەزمانی ((لەهجەی)) باجەلانی فۆرمی ئەڵوەن ی وتووە بەڵام شەهرامی نازری زۆربەی ئاوازو فۆرمەکانی تەراتیلەکانی ئاینی کاکەیی بەزمانی فارسی وتووە . بۆیە ئەتوانیین بڵێین ناوچەی خانەقین جگە لەئاواز و فۆرمەکانی ناوچەی گەرمیانی کوردستانی باشور و ناوچەی کەڵهوری ((کرماشان)) ی کوردستانی ڕۆژهەڵات ، هیچ ئاوازێکی تایبەتی نییە . جگە لە فۆرمی هۆرە کە لەهەموو دانیشتنێکدا ئەوترێ کە تایبەتیشە بەم ناوچەیە ، لەو هۆرە بێژە بەناوبانگانە : عەلی نەزەر . و مراسل . سەید قول . کە لەم ناوچەیەدا بەناوبانگن .

وەکو لەمەوبەر باسمان کرد ئەوانەی لەکوردستانی ئێران بەم شێوە زمانە گۆرانییان وتووە ، واتە کەڵهوڕی ،زۆریان نەماون و هەندێکیان ماون و پیربوون ، بەڵام ئەوانەی کەدیارن بەرە بەرە باسیان لێ دەکەیین .

سترانی ((بانو هەی بانو))

نموونەی تێکستەکەی :

بانو هەی بانو بانوگیان بانوی کامیاران
هاکو میلەگەد وەی وەی جوی جاری جاران

نۆتەکەی :

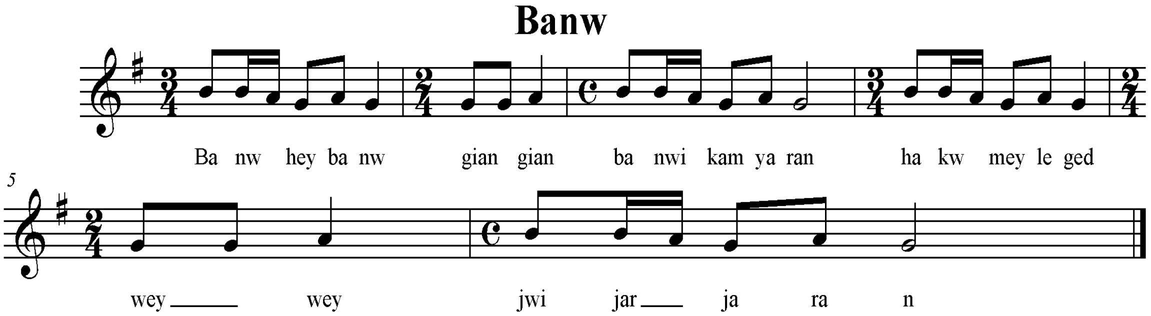

سکێڵەکەی :

پلەدەنگییەکانی بریتیین لە ((سۆڵ .لا . سی)) کە چوارینەیەکی دەنگ تەواوناکات، بەڵام بەپێی چێژی ئاوازەکە بریتییەلە چوارینەی یەکەمی پەیژەی یەکەمی گەورەی ڕۆژهەڵاتی ((ماجۆر – عەجەم)) .

نموونەی سکێڵەکەی :

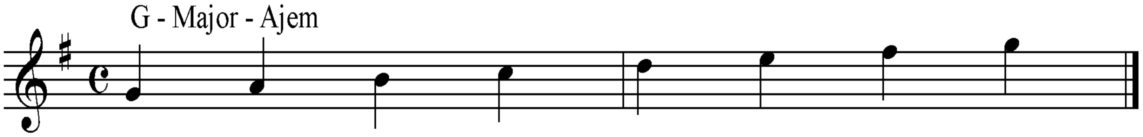
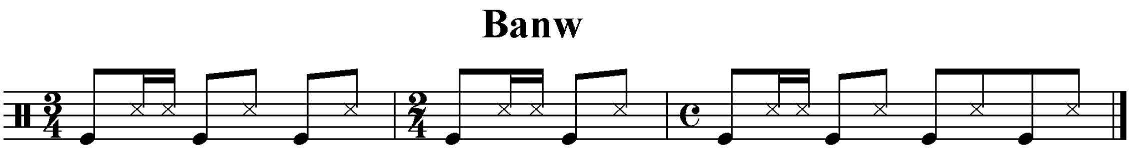
ڕیتمەکەی :